

Paweł Gilowski

Data pewna a forma oświadczenia woli z datą pewną

Wprowadzenie

Polskie prawo cywilne przyjęło za regułę swobodę formy, czyli sposobu oświadczenia woli (art. 60 k.c.). Tylko w odniesieniu do niektórych, enumeratywnie wskazanych przez ustawę¹ czynności prawnych zastrzeżona jest forma szczególna. Dopuszczalne jest także umowne zastrzeżenie szczególnej formy oświadczenia woli (art. 76 k.c.)².

Współcześnie podstawowe znaczenie mają cztery formy szczególnie: pisemna, aktu notarialnego, pisemna z urzędowym poświadczeniem podpisu oraz pisemna z datą urzędowo poświadczoną. W stosunkowo niewielu przypadkach ustawa wymaga zachowania ostatniej z wymienionych – określanej w przepisach jako „forma pisemna z datą pewną”. Dotyczy to jednak czynności prawnych, których praktyczna doniosłość współcześnie znacząco wzrasta, np. ustanowienia zastawu na prawie (art. 329 k.c.), a także czynności przenoszących prawo z rejestracji znaku towarowego (art. 15 ust. 2 ustawy o znakach towarowych³).

¹ Z uwagi na sformułowanie art. 60 k.c. *in principio* „z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych...”; por. E. D r o z d, *Forma aktu notarialnego*, [w:] *Księga pamiątkowa. I Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań-Kluczbork 1993, s. 8.

² Zob. szczegółowo E. D r o z d, *Forma czynności prawnych zastrzeżona wolą stron*, ZNUJ CCCXLVI, Warszawa-Kraków 1973, s. 41-54.

³ Ustawa z dnia 31.01.1985 r., Dz. U. Nr 5, poz. 17; zm.: Dz.U. z 1987 r. Nr 42, poz. 250; Dz.U. z 1989 r. Nr 35, poz. 192; Dz.U. z 1993 r. Nr 10, poz. 46; Dz.U. z 1994 r. Nr 74, poz. 331; Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 554.

Niestety, forma pisemna z datą pewną nie została jednoznacznie normatywnie zdefiniowana. Stwarza to ryzyko sporów w wykładni, a ze względu na cel zastrzeżenia formy szczególnej, wszelkie rozbieżności są tu szczególnie niepożądane. Niejednorodność praktyki grozi zaprzeczeniem sensu formalizacji, której praktyczny wymiar stanowi **uniformizacja** czynności w obrocie cywilnoprawnym.

W literaturze przedmiotu wskazywano na różne powody uzasadniające ograniczenie reguły swobody formy oświadczenia woli⁴. Pominąwszy wyjaśnienie historyczne i głosy powołujące konieczność kontroli obrotu cywilnoprawnego przez państwo (dziś w pewnej mierze zdezaktualizowane), można wskazać dwa zasadnicze argumenty przemawiające za jego ograniczonym sformalizowaniem⁵. Po pierwsze, forma szczególna ma na celu zapobieganie dokonywaniu czynności prawnych wadliwych lub dających powód do sporów. Po drugie, służy dostarczeniu dowodu na fakt dokonania i treść czynności prawnej w interesie jej uczestników oraz osób trzecich i w celu ułatwienia pracy sądom. Forma aktu notarialnego najlepiej realizuje powyższe, zakładane funkcje. Pozostałe formy szczególne stanowią wyraz wyważenia priorytetów pewności i szybkości obrotu cywilnoprawnego.

W tym miejscu warto zauważyć, że właściwą płaszczyzną analizy zagadnienia formy szczególnej czynności prawnej wyznacza problem kosztów obiegu dóbr i usług. Instytucja formy szczególnej służy urzeczywistnieniu zasady ich minimalizacji. Trzeba pamiętać, że jakkolwiek w krótkiej perspektywie z wysokimi kosztami (także przez spowolnienie operacji gospodarczych) kojarzy się raczej obowiązek zachowania szczególnej formy, to jednak ostatecznie najbardziej kosztowne okazuje się zawsze podejmowanie decyzji przy braku odpowiedniego rozeznania co do prawa i długotrwałe spory sądowe. Kwestia ta nie doczekała się jeszcze szerszej dyskusji udokumentowanej w krajowym piśmiennictwie.

⁴ Por. zwłaszcza Z. Radwański, [w:] *System prawa cywilnego*, t. I, *Część ogólna*, praca zbiorowa pod redakcją S. Grzybowskiego, wyd. 2, Warszawa 1985, s. 622 oraz E. Drozd, *Przeniesienie własności nieruchomości*, Warszawa-Kraków 1974, s. 138-140 i podana tam literatura.

⁵ Por. R. Longchamps de Berier, *Zobowiązania*, oprac. J. Górski, Warszawa 1948, s. 110.

Podobnie nie rozważano dotychczas szczegółowo zagadnienia przesłanek zachowania formy oświadczenia woli pisemnej z datą pewną. Nie można również w tym zakresie powołać żadnych odnotowanych w literaturze orzeczeń. Z drugiej strony w praktyce może powstać konieczność oceny podniesionego w procesie zarzutu niezachowania wymaganej dla danej czynności formy pisemnej z datą pewną. Celem niniejszego opracowania jest próba przedstawienia i propozycja rozwiązania zasygnalizowanego problemu.

1. Pojęcie daty pewnej

W nieobszernej literaturze przedmiotu daje się zauważyć milczące założenie, że rozbudowany art. 81 k.c. podaje ustawową definicję pojęcia daty pewnej i tym samym definicję formy pisemnej z datą pewną. Jednak już samo usytuowanie definiowanego terminu w § 1 przepisu liczącego trzy paragrafy budzi istotne wątpliwości. Bliższa analiza art. 81 k.c. odsłania jego złożony charakter.

1.1. Definicja daty pewnej w art. 81 § 1 k.c.

Przepis art. 81 § 1 k.c., w myśl którego datą pewną jest data urzędowo poświadczona w przypadku, gdy ustawa wymaga dla ważności lub powstania określonych skutków czynności prawnej poświadczenia jej daty, stanowi przykład klasycznej definicji ustawowej z definiowanym terminem ujętym w nawias *in fine*. Poświadczenie daty dokonane ze wskazanych względów jest, jak mówi ustawa, „skuteczne także względem osób nie uczestniczących” w danej czynności prawnej. Wymóg poświadczenia daty czynności prawnej dla jej ważności lub powstania określonych skutków występuje w przepisach szczegółowych jako wymóg formy „pisemnej z datą pewną”. W art. 81 § 1 k.c. ustanowiono zatem równoznaczność wyrażień „data pewna” i „data urzędowo poświadczona dla ważności lub powstania określonych skutków czynności prawnej”.

Cytowany przepis nie może służyć za wzór jasności i prostoty – nawet to, że przedmiotem urzędowego poświadczenia ma być data czynności prawnej, nie wynika wprost z ustawy. Mowa jest o dacie jako takiej, bez jej przypisania do określonego faktu jako jego daty. Już na tym elementarnym poziomie konieczne jest zatem odwołanie się w wykładni do celu regulacji. Próbie interpretacji art. 81 § 1 k.c. w kontekście litery paragrafów

następujących towarzyszy natomiast powstanie wątpliwości o wiele głębszych i nie tak łatwo dających się usunąć.

Zgodnie z art. 81 § 2 k.c., czynność prawna ma datę pewną **także** w razie stwierdzenia jej dokonania w jakimkolwiek dokumencie urzędowym od jego daty oraz w razie umieszczenia na dokumencie obejmującym czynność jakiegokolwiek wzmianki przez organ państwowy, organ gminy lub przez notariusza od daty wzmianki. Główną trudność w wykładni sprawia tu wyróżnione wyżej słowo „także”, wyraźnie odsyłające do paragrafu poprzedzającego. Tymczasem, dość nieoczekiwanie, sięgnięcie wprost do definicji zawartej w art. 81 § 1 k.c., zgodnie z którą datą pewną jest „data urzędowo poświadczona w przypadku, gdy ustawa wymaga dla ważności lub powstania określonych skutków czynności prawnej poświadczenia daty”, dla wykładni art. 81 § 2 k.c. należy uznać za nieuzasadnione. Nie sposób bowiem przepisu tego rozumieć w ten sposób, że we wskazanych sytuacjach czynność prawna ma „datę urzędowo poświadczoną dla jej ważności lub powstania określonych skutków”, ponieważ mowa w nim właśnie o zupełnie innych niż urzędowe poświadczenie czynnościach urzędowych, którym ustawodawca odrębnie przydaje pewną moc prawną, posługując się tym samym terminem – „data pewna”.

Wyjaśnienie zagadkowego i pozornie wewnętrznie sprzecznego brzmienia art. 81 § 2 k.c. tkwi w złożonym charakterze przepisu art. 81 § 1 k.c., który zawiera w istocie dwie definicje daty pewnej – formalną i realną. Formalna polega na ustanowieniu równoznaczności wyrażen „data pewna” i „data urzędowo poświadczona w przypadku, gdy ustawa wymaga dla ważności lub powstania określonych skutków czynności prawnej poświadczenia jej daty”. Zawiera ona w sobie odpowiedź na pytanie – „która data jest datą pewną?”. Z kolei definicja realna ustala znaczenie pojęcia daty pewnej jako daty czynności prawnej w określony sposób skutecznej wobec osób nie uczestniczących w dokonaniu tej czynności (odpowiedź na pytanie – „co to znaczy, że data jest pewna?”). Rozróżnienie obu definicji ma podstawowe znaczenie dla wykładni rozważanego przepisu.

W art. 81 § 1 k.c. zawarte są zatem dwie definicje – węższa i szersza. Według pierwszej, formalnej, datą pewną jest tylko i wyłącznie „data urzędowo poświadczona w przypadku, gdy ustawa wymaga dla ważności lub powstania określonych skutków czynności prawnej poświadczenia jej daty”. Natomiast w szerszym ujęciu drugiej definicji – realnej – datą pewną

jest każda data, której przypisano bliżej nieokreśloną moc prawną w odróżnieniu od innych dat (które można by z kolei określić mianem zwykłych).

W ten sposób wyjaśnić można obecność w art. 81 § 2 k.c. problematycznego „także”, odsyłającego do pierwszego paragrafu dyskutowanego artykułu. Data pewna, o której mowa w art. 81 § 2 k.c., nie jest oczywiście „datą urzędowo poświadczoną w przypadku, gdy ustawa wymaga dla ważności lub powstania określonych skutków czynności prawnej poświadczenia jej daty”, posiada jednak określoną moc prawną – specyficzną skuteczność. W tym i tylko w tym znaczeniu jest także datą pewną – w sensie szerokim, nie ścisłym, w rozumieniu definicji realnej, ale nie definicji formalnej.

1.2. Znaczenie prawne daty pewnej

Znaczenie każdej daty pewnej w rozumieniu definicji realnej wyraża się w określonej skuteczności „także względem osób nie uczestniczących w dokonaniu” czynności prawnej⁶. Nie wiadomo wszakże na jakiej płaszczyźnie miałyby się owa „skuteczność” przejawiać i na czym polegać. Z. Radwański stwierdza, że „data pewna polega na stwierdzeniu wiążącym także osoby nie uczestniczące w czynności prawnej, że czynność ta została dokonana w określonym czasie”⁷. Co oznacza ów stan związania, pozostaje niewyjaśnione. Kodeks cywilny nie daje także wskazówek co do sposobu, w jaki stwierdzenie daty czynności prawnej wiąże osoby **uczestniczące** w jej dokonaniu. Wskazówki te można natomiast znaleźć w przepisach kodeksu postępowania cywilnego o dowodach.

W myśl art. 247 k.p.c., dowód przeciwko osnowie lub ponad osnowę dokumentu obejmującego czynność prawną między jej uczestnikami jest z zasady niedopuszczalny⁸. Dowód taki jest zawsze niedopuszczalny w przypadku, gdy prowadziłby do obejścia przepisów o formie zastrzeżonej pod

⁶ Zdaniem S. Grzybowskiego, data pewna wiąże się z kwestią skuteczności czynności prawnej względem osób trzecich (*Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, wyd. 3, Warszawa 1985, s. 251).

⁷ Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, wyd. 3, Warszawa 1997, nb. 513.

⁸ Wyjątek dotyczy sytuacji, gdy ze względu na szczególne okoliczności sprawy sąd uzna przeprowadzenie dowodu za konieczne.

rygorem nieważności. Jeżeli zatem dokument obejmujący czynność prawną opatrzone datą, należy ona do jego osnowy (treści) w rozumieniu art. 247 k.p.c. Między uczestnikami udokumentowanej czynności prawnej, jeżeli dokument opatrzone datą, nie jest więc z zasady dopuszczalny dowód ze świadków lub przesłuchania stron na fakt dokonania tej czynności w innej dacie niż podana w dokumencie. W tym wyraża się skuteczność daty pisemnej czynności prawnej wobec jej uczestników.

Stosownie do powyższych ustaleń, skuteczność daty pewnej wobec osób nie uczestniczących w dokonaniu udokumentowanej czynności prawnej polegać może wyłącznie – i w istocie polega – na rozciągnięciu zakresu zastosowania art. 247 k.p.c., na mocy szczególnego przepisu art. 81 § 1 k.c., także na postępowania z udziałem tych osób. Ponadto, jak już wspomniano, zawarty w art. 247 k.p.c. bezwzględny zakaz dowodu skutkującego obejściem wymogu formy dotyczy tylko sytuacji zastrzeżenia formy pod rygorem nieważności. Przepis art. 81 § 1 k.c. obejmuje natomiast swym zakresem także datę urzędowo poświadczoną jako przesłankę powstania określonych skutków prawnych czynności, czyli wariant zastrzeżenia formy *ad eventum*. Dlatego uprawniony jest wniosek, że skuteczność daty pewnej na zasadzie art. 81 § 1 k.c. mieści w sobie również rozciągnięcie ustanowione w art. 247 k.p.c. bezwzględnego zakazu dowodu na formę zastrzeżoną *ad eventum*.

Złożenie konstytuujących czynność prawną oświadczeń woli w formie pisemnej z datą pewną w wykonaniu nałożonego przez ustawę obowiązku zachowania tej formy pod rygorem nieważności lub dla wywołania określonych skutków prawnych wyklucza zatem dowód ze świadków lub przesłuchania stron na fakt dokonania tej czynności w innej dacie niż poświadczona, ponieważ byłoby to równoznaczne z obejściem wymogu formy. Z mocy art. 247 k.p.c. data pewna ma zatem w procesie znaczenie charakterystyczne dla tzw. niewzruszalnych domniemań prawnych. Stanowi wiążące (niewzruszalne) stwierdzenie dokonania czynności prawnej w obustronnie ograniczonym przedziale czasu, mianowicie w obrębie jednej doby określonej datą kalendarzową.

1.3. Znaczenie prawne daty pewnej według art. 81 § 2 i 3 k.c.

Powyższe uwagi dotyczyć jednak mogą tylko daty pewnej, o której mowa w art. 81 § 1 k.c., czyli daty pewnej *sensu stricto*. Znaczenie prawne

daty pewnej w rozumieniu art. 81 § 2 i 3 k.c., znajdujące wyraz w skutkach jej wystąpienia, jest radykalnie odmienne.

Prawidłowe rozumienie art. 81 § 2 k.c. wymaga wykładni całego złożonego wyrażenia zawartego w tym przepisie: „ma datę pewną od daty dokumentu urzędowego lub wzmianki”. Wyrażenie to bynajmniej nie znaczy, że data danej czynności prawnej **staje się pewna** w dacie dokumentu urzędowego lub wzmianki. Data dokumentu lub wzmianki jest uznana przez ustawodawcę za pewną, ale rozważany przepis nie daje żadnych podstaw, by ten walor pewności automatycznie przenosić na podaną w dokumencie datę dokonania czynności prawnej. Przeciwnie, należy bowiem mieć na uwadze, że szczególną moc dowodową data uzyskuje wskutek aktu instytucji zaufania publicznego, czyli poświadczenia sporządzonego przez notariusza, ewentualnie stanowiąc element składowy aktu urzędowego – dokumentu lub wzmianki urzędowej. Data takiej wzmianki lub dokumentu urzędowego pozostaje jednak bez koniecznego związku z rzeczywistą datą danej czynności. W sytuacjach objętych hipotezą art. 81 § 2 k.c. działania urzędowe nie dotyczą daty czynności prawnej (złożenia oświadczenia woli), a tylko pozwalają ustalić datę kontaktu osoby zaufania publicznego (notariusza lub urzędnika) z dokumentem obejmującym już dokonaną czynność prawną i tylko ta data (data samej wzmianki lub dokumentu urzędowego), a nie podana w dokumencie data czynności prawnej, jest z mocy prawa pewna.

Wyrażenie „ma datę pewną od daty dokumentu urzędowego lub wzmianki” należy rozumieć w ten sposób, że dana czynność prawna, obrazowo rzecz ujmując, **uzyskuje dodatkową datę odniesienia**, która jest pewna⁹. Właściwą datą czynności prawnej pozostaje data jej dokonania, wskazana w dokumencie obejmującym czynność. Jest ona skuteczna na zasadzie art. 247 k.p.c. tylko wobec stron czynności jako składnik osnowy dokumentu i może być podważona przez osoby trzecie.

Natomiast znaczenie prawne daty odniesienia danej czynności, którą jest data pewna dokumentu urzędowego lub wzmianki, można porównać do znaczenia tzw. wzruszalnego domniemania prawnego. Jeżeli rzeczywi-

⁹ Por. St. Rudnicki, [w:] St. Dmowski, St. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego*. Księga pierwsza. Część ogólna, Warszawa 1998, teza 2 do art. 81 k.c. W sformułowaniu komentatora, w wypadkach wymienionych w § 2 i 3 art. 81 k.c. czynność prawna ma datę pewną „od dat wymienionych w tych paragrafach”.

sta data czynności prawnej jest nieznaną lub niepewną¹⁰, przepis art. 81 § 2 k.c. umożliwia ustalenie bez stosownego dowodu faktu dokonania czynności prawnej w dacie pewnej na zasadzie art. 81 § 2 k.c. W przypadku trudności dowodowych, domniemanie to służy, jak wszystkie tego rodzaju, poprawie efektywności ochrony prawnej przez uproszczenie i przyspieszenie postępowania przed sądem. Jest to domniemanie wzruszalne i jako takie nie uniemożliwia prowadzenia dowodu na rzeczywistą datę czynności. Wzruszalność ta ma jednak ograniczony charakter. Wykluczony jest dowód na to, że czynność prawna miała miejsce w dacie późniejszej niż data pewna na zasadzie art. 81 § 2 k.c., czyli data dokumentu urzędowego lub wzmianki. Jego dopuszczenie byłoby bowiem równoznaczne z podważeniem wiarygodności tych aktów, którą to wiarygodność ustawa przyjmuje z założenia. Z drugiej strony, data pewna na zasadzie art. 81 § 2 k.c. stanowi granicę twierdzeń osób trzecich, w przypadku kwestionowania przez te osoby podanej w dokumencie rzeczywistej daty czynności prawnej.

Innymi słowy, data pewna, o której mowa w art. 81 § 2 k.c. nie polega na wiążącym stwierdzeniu **dokonania** czynności prawnej w określonym czasie, ale przeciwnie – jej **niedokonania** po określonej dacie. Dlatego właśnie dopuszczalny jest dowód na fakt dokonania takiej czynności w ściśle określonej dacie poprzedzającej datę dokumentu urzędowego lub wzmianki¹¹. Skuteczność daty pewnej na zasadzie art. 81 § 2 k.c. w procesie, zarówno wobec osób uczestniczących, jak i nie uczestniczących w datowanej czynności, wyraża się tylko w wyłączeniu dopuszczalności

¹⁰ Przykładowo – dokument obejmujący czynność prawną nie jest opatrzony datą. Można sobie też wyobrazić sytuację, w której czynność prawna ustna (o oczywiście niepewnej dacie) uzyskuje datę pewną odniesienia poprzez stwierdzenie w dokumencie urzędowym. W takim przypadku rzeczywistej daty czynności można dowodzić bez ograniczeń przewidzianych w art. 247 k.p.c., ale i wówczas niedopuszczalny jest na mocy art. 81 § 2 k.c. dowód na jej dokonanie w dacie późniejszej niż pewna data dokumentu urzędowego.

¹¹ Por. A. B r z o z o w s k i, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, praca zbiorowa pod redakcją K. Pietrzykowskiego, Warszawa 1997, w tezie 3 do art. 81 k.c.: „Data pewna nie wyłącza dopuszczalności przeprowadzenia dowodu, że czynność prawna została dokonana przed tą datą”. Por. także K. P i a s e c k i, [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, praca zbiorowa pod redakcją J. Winiarza, Warszawa 1989, w tezie 6 do art. 81 k.c.: „Data pewna nie wyłącza (...) dopuszczalności dowodzenia, że oświadczenie woli zostało złożone wcześniej” (zdaniem komentatora, należy mieć jednak na względzie ograniczenia art. 246 i 247 k.p.c., por. tamże).

dowodu na dokonanie czynności prawnej w dacie późniejszej niż uznana za pewną przez ustawę.

Warto w tym miejscu zauważyć, że data pewna w rozumieniu art. 81 § 2 k.c. nie jest objęta hipotezą art. 247 k.p.c., ponieważ taka „data pewna” nie jest składnikiem osnowy dokumentu w rozumieniu tego przepisu¹². Nawet zatem między stronami czynności prawnej, jeżeli dokument ją obejmujący nie jest opatrzony datą, dopuszczalne jest prowadzenie dowodu na fakt jej dokonania w określonej dacie poprzedzającej datę pewną na zasadzie art. 81 § 2 k.c. Rozumienie terminu „**pewność**” w odniesieniu do daty w przypadkach objętych hipotezą art. 81 § 2 k.c. należałoby uznać za bardzo specyficzne i daleko odbiegające od języka naturalnego, gdyby nie fakt, że nie chodzi tu o datę czynności *sensu stricto*, czyli datę jej rzeczywistego dokonania. Przepis art. 81 § 2 k.c. stanowi tylko wyraz uznania przez ustawodawcę wyjątkowej wagi dowodowej czynności urzędowych (dokumentów i wzmianek) i nadaje tylko i wyłącznie ich datom walor pewności.

Za dostatecznie uzasadnioną można zatem uznać tezę, że w art. 81 § 2 k.c. mowa jest o odrębnej od zdefiniowanej w art. 81 § 1 k.c. i swoistej **dacie pewnej od daty** dokumentu urzędowego lub urzędowej wzmianki. Obie instytucje określone wspólnym mianem daty pewnej mają różny cel i znaczenie prawne. **Data pewna od daty** z art. 81 § 2 k.c. oznacza w istocie czysto negatywne określenie czasu dokonania czynności prawnej. Pewne jest tu tylko, że dana czynność prawna **nie miała miejsca** po dacie urzędowego dokumentu lub wzmianki, którym przepis nadaje walor pewności. Jest to zasadnicza różnica w porównaniu z hipotezą art. 81 § 1 k.c., gdzie przedmiotem wiążącego stwierdzenia jest właśnie to, że czynność prawna **miała miejsce** w określonej dacie, która to data jest pewna. Obie daty określone przez ustawę jako pewne – w § 1 i 2 art. 81 k.c. – są datami pewnymi tylko w takim wspólnym sensie, że przypisana jest im określona skuteczność prawna. Istotne różnice między nimi, za którymi idą różnice w owej skuteczności, nakazują rozważać je jako dwa różne rodzaje daty pewnej.

¹² W szczególności data dokumentu urzędowego stwierdzającego dokonanie czynności prawnej w oczywisty sposób nie jest składnikiem treści dokumentu obejmującego tę czynność. Dokumentu takiego może nawet w ogóle nie być – także czynność ustna może uzyskać datę pewną w rozumieniu art. 81 § 2 k. c. przez stwierdzenie jej dokonania w dokumencie urzędowym.

Przepis art. 81 § 3 k.c. reguluje z kolei kwestię nie tyle daty czynności prawnej, ile daty podpisu złożonego na dokumencie, którą „uważa się za pewną” od daty śmierci osoby, która złożyła podpis. W ten sposób, pośrednio, datę pewną zyskuje podpisany dokument. Warto zauważyć, że przepis art. 81 § 3 k.c. stanowi *superfluum*. To, że osoba nieżyjąca nie może podpisać żadnego dokumentu, jest oczywiste i obowiązuje *imperio rationis*, niezależnie od poglądów i woli ustawodawcy. Znaczenie daty pewnej podpisu przedstawia się identycznie jak w przypadku daty pewnej czynności prawnej na zasadzie art. 81 § 2 k.c., o ile oczywiście podpisany dokument obejmuje oświadczenie woli. Urzędowo ustalona data śmierci jest tu odpowiednikiem daty urzędowego dokumentu lub wzmianki.

Z powyższego wynika, że nieprecyzyjnie jest mówić o instytucji daty pewnej jako takiej, ponieważ w obowiązującym prawie istnieją raczej dwie odrębne instytucje i odpowiadające im dwa pojęcia o różnej treści, kłopotliwie objęte wspólnym terminem. Z tego względu rekomendować warto użycie dla potrzeb wykładni odpowiednio dwóch opisowych, ale precyzyjnych określeń: data pewna w rozumieniu art. 81 § 1 k.c. (ewentualnie – data pewna *sensu stricto*) i data pewna w rozumieniu art. 81 § 2 lub 3 k.c.

2. Definicja formy pisemnej z datą pewną

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że jakkolwiek w dziale III tytułu IV pierwszej księgi kodeksu cywilnego mowa jest o „formie czynności prawnych”, to w istocie określoną formę posiadać może jedynie konstytutywny element czynności prawnej – oświadczenie woli¹³. Przez formę rozumieć należy sposób, w jaki oświadczenie woli zostaje złożone, postrzegalną zmysłowo postać tego, co przez obowiązujące prawo lub ustalone zwyczaje zostaje uznane za wyraz woli podmiotu prawa cywilnego¹⁴.

¹³ Por. Z. Radwański, [w:] *System...*, s. 620.

¹⁴ Od formy oświadczenia woli odróżnić należy sposób utrwalenia jego treści. Rozróżnienie to jest doniosłe w sytuacji, gdy obowiązuje wymóg formy dla celów dowodowych, a np. strony spisują, utrwalają w tejże odpowiedniej formie, treść umowy uprzednio nieformalnie zawartej w trakcie jej wykonywania. Powstały dokument nie czyni zadość formie, ale ma określone przez przepisy znaczenie dowodowe, jako tzw. początek dowodu na piśmie (art. 74 § 2 k.c.). Oczywiście sytuacja taka nie może mieć miejsca wówczas, gdy forma jest wymagana dla ważności umowy. Nie można bowiem spisać treści czynności prawnej, która nie została w ogóle ważnie dokonana. Problem ten nie dotyczy także przypadku zastrzeżenia

Problematyczna konstrukcja ustawowej regulacji daty pewnej stanowi podstawowe źródło trudności w ustaleniu definicji formy oświadczenia woli, zwanej w przepisach formą pisemną z datą pewną. Ponadto, umiejscowienie tej regulacji wśród przepisów kodeksu cywilnego o formie oświadczenia woli skłania do łącznego rozważania zagadnień daty pewnej i formy pisemnej z datą pewną, czy wręcz ich utożsamiania¹⁵. Tymczasem data pewna, jak zauważył S. Grzybowski, nie zawsze pozostaje w związku z formą oświadczenia woli¹⁶. Precyzując nieco to stwierdzenie w świetle dokonanych wyżej ustaleń i uprzedzając ustalenia następujące, można by powiedzieć, że nie tyle nie zawsze, co nie każda data pewna określana tym mianem jest pewna w świetle wymagań, jakie stawia forma, ze względu na cel formy szczególnej pisemnej z datą pewną. U podstaw tej instytucji leży bowiem określone *ratio*, znajdujące wyraz w przewidzianych przez ustawę skutkach prawnych jej zastrzeżenia i wystąpienia.

2.1. Funkcja formy pisemnej z datą pewną

W razie zastrzeżenia formy pod rygorem nieważności, jej niezachowanie pociąga za sobą nieważność danej czynności (art. 73 § 2 zdanie 1 k.c.). W związku z tym nie powstają żadne przypisane tej czynności skutki prawne ani dla jej uczestników, ani dla osób trzecich. W postępowaniu cywilnym dowód na fakt jej dokonania jest niedopuszczalny jako bezprzedmiotowy. Jeżeli natomiast forma pisemna z datą pewną zastrzeżona *ad solemnitatem* została zachowana, to nie jest dopuszczalny dowód na fakt dokonania danej czynności w innej dacie niż urzędowo poświadczona, ponieważ prowadziłyby to do obejścia przepisów o formie (art. 247 k.p.c.). Jak starano się wyżej wykazać, wskutek pewności daty z mocy art. 81 § 1 k.c. zakaz ten obowiązuje także w postępowaniu z udziałem osób trzecich.

Jeżeli formę pisemną z datą pewną zastrzeżono *ad eventum*, to w razie braku poświadczenia daty nie powstają skutki prawne czynności, których

formy pisemnej *ad eventum*, ponieważ oświadczenie woli może tu być złożone w dowolny sposób (od stron czynności zależy, czy życzą sobie, aby czynność prawna wywołała skutki uzależnione od zachowania szczególnej formy).

¹⁵ Tak np. Z. Radwański o rozważania o formie czynności prawnej pisemnej z datą pewną ograniczył do łącznego przedstawienia kategorii zdarzeń, których **skutkiem** jest powstanie daty pewnej, nie czyniąc żadnych rozróżnień co do ich prawnego znaczenia (zob. *Prawo...*, nb. 513).

¹⁶ S. Grzybowski..., s. 251.

dotyczy zastrzeżenie. W procesie znaczenie takiego dokumentu należy oceniać według zasad ogólnych art. 247 k.p.c. Gdy natomiast formy dochowano, to skuteczność daty pewnej, zgodnie z prezentowanym w niniejszym opracowaniu poglądem, przedstawia się nie inaczej niż w przypadku zastrzeżenia formy pod rygorem nieważności (*argumento legis non distingente* z art. 81 § 1 k.c.).

Radykalne skutki procesowe wystąpienia przedmiotowej formy tłumaczyć można jedynie jej podporządkowaniem określonej funkcji w dziedzinie materialnoprawnej – funkcji niewzruszalnego ustalenia daty zmiany stosunków prawnych. W sposób charakterystyczny dla tzw. domniemań niewzruszalnych *ratio* normy stanowi tu ochrona określonej wartości. W tym przypadku jest to pewność stosunków prawnych. W szczególności, jeżeli dla ustalenia ich stanu kluczowe znaczenie ma porządek czasowy czynności (np. dla praw zastawniczych rządzących się regułą *prior tempore, potior iure*), forma pisemna z datą pewną to właśnie ustalenie zapewnienia¹⁷. Jest to możliwe dlatego, że w wymiarze materialnoprawnym data pewna jest datą, w której powstały określone skutki danej czynności, zaś w procesie jest ona niepodważalna.

2.2. Data pewna jako składnik formy pisemnej z datą pewną

Zastrzeżenie formy oświadczenia woli pisemnej z datą pewną spełnia swą funkcję wyłącznie przy założeniu, że jest to data pewna w rozumieniu art. 81 § 1 k.c., ponieważ tylko ją charakteryzuje całkowita niewzruszalność, który to walor zawdzięcza ona regulacji art. 247 k.p.c. W przeciwieństwie do niej, data pewna w rozumieniu art. 81 § 2 lub 3 k.c. nie ma w istocie żadnych odniesień materialnoprawnych, jest instytucją wyłącznie dowodową – czysto proceduralną, choć kłopotliwie ufundowaną w kodeksie cywilnym. Dlatego ustawa dopuszcza w pewnym zakresie obalenie domniemania z nią związanego.

¹⁷ Por. St. Rudnicki, *op. cit.*, teza 1 do art. 81 k.c. Komentator stwierdza, że urzędowe poświadczenie daty jest dowodem na datę czynności prawnej, co ma znaczenie dla ustalenia chwili powstania lub ustania jej skutków prawnych. Por. też co do *ratio* formy szczególnej dla ustanowienia zastawu na prawach J. Ignatowicz, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, praca zbiorowa pod red. J. Ignatowicza i J. Pietrzykowskiego, Warszawa 1972, tezy do art. 329 k.c. oraz R. Troicka-Sosińska, *Umowa zastawu na prawach*, *Monitor Prawniczy* 1997, nr 11, s. 467.

W tym wreszcie miejscu przytoczyć wypada definicję formy pisemnej z datą pewną, którą sformułował S. Grzybowski: „forma pisemna z urzędowym potwierdzeniem daty złożenia oświadczenia woli polega na zachowaniu zwykłej formy pisemnej oraz urzędowym potwierdzeniu daty złożenia na piśmie oświadczenia woli”¹⁸. Definicja ta eksponuje dwie kwestie o kluczowym znaczeniu dla rozważanego problemu.

Po pierwsze, do zachowania formy pisemnej z datą pewną konieczne jest urzędowe poświadczenie daty – musi to być zatem data pewna *sensu stricto*, tj. w rozumieniu art. 81 § 1 k.c. Wystąpienie daty pewnej w rezultacie innych zdarzeń, czyli na zasadzie art. 81 § 2 lub 3 k.c., należy uznać za niewystarczające. Jak już stwierdzono wyżej, wystąpienie daty pewnej w rozumieniu art. 81 § 2 lub 3 k.c. nie stoi na przeszkodzie przeprowadzeniu dowodu, że dana czynność miała w rzeczywistości miejsce wcześniej, przed tą datą. W rezultacie ustalić można rzeczywistą, ale już niepewną datę zdarzenia prawnego. Jest to nie do pogodzenia z realizacją zasygnalizowanej wyżej funkcji przedmiotowej formy.

Po drugie, podkreślić należy, że forma pisemna z datą pewną jest formą pisemną z urzędowym potwierdzeniem daty **złożenia na piśmie oświadczenia woli**, a nie jakiejś innej daty, np. okazania dokumentu do poświadczenia (por. art. 96 pkt 3 pr. o not.¹⁹)²⁰. Forma szczególna oświadczenia woli polega tu bowiem na jego wyrażeniu na piśmie w określonej urzędowo potwierdzonej dacie. Tylko w ten sposób można zapewnić realizację celu formy, tj. aby skutki prawne czynności prawnej powstały w dacie pewnej, innymi słowy, aby zmiana stosunków prawnych nastąpiła w określonej dacie pewnej – niewzruszalnie ustalonej. Wówczas jedynie realizowana jest funkcja formy – zapewnienie pewności stosunków prawnych.

W przypadku zatem, gdy ustawa wymaga zachowania formy oświadczenia woli pisemnej z datą pewną, a oświadczenie woli złożone zostało w zwykłej formie pisemnej, późniejsze uzyskanie przez powstały dokument daty pewnej na zasadzie art. 81 § 2 lub 3 k.c. nie oznacza spełnienia wymogu

¹⁸ S. Grzybowski, *Prawo...*, s. 248.

¹⁹ Ustawa z dnia 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie, Dz.U. Nr 22, poz. 91, dalej w tekście powoływane także jako „ustawa”.

²⁰ Pogląd, zgodnie z którym wymogowi formy pisemnej z datą pewną czyni zadość stwierdzenie przez notariusza daty **okazania dokumentu**, jest dość rozpowszechniony; por. np. Z. Radwański, *Prawo...*, nb. 513, pkt 1.

formy. Dotyczy to także późniejszego urzędowego poświadczenia daty (poświadczenia *ex post*). Nie jest bowiem możliwe dochowanie formy oświadczenia woli *ex post*, czyli po jego złożeniu, ponieważ właśnie złożenie oświadczenia winno nastąpić w odpowiedniej formie²¹. Warunki składające się na szczególnie sposób złożenia oświadczenia woli winny aktualnie towarzyszyć składaniu oświadczenia. Z istoty swej stanowią bowiem jego zewnętrzną postać. W odniesieniu do formy pisemnej z datą pewną oznacza to, że data złożenia oświadczenia woli winna być aktualnie pewna, tj. oświadczenie woli winno być złożone na piśmie w dacie pewnej. Zachowanie tego warunku wymaga sporządzenia stosownego poświadczenia tego samego dnia, w którym złożono oświadczenie woli. Nie jest natomiast konieczne sporządzenie poświadczenia jednocześnie ze złożeniem oświadczenia, ponieważ forma pisemna z datą pewną wymaga pewności daty kalendarzowej, ale już nie dokładnego czasu (godziny i minuty) czynności prawnej.

Z kolei z upływem dnia złożenia oświadczenia woli – w dacie późniejszej – wystąpić może tylko data pewna w rozumieniu art. 81 § 2 lub 3 k.c., która stanowi element formy utrwalenia treści oświadczenia woli (o określonej przez k.p.c. mocy dowodowej), ale nie jego złożenia, ponieważ to ostatnie już się dokonało.

Przytoczona definicja wymaga pewnego uzupełnienia lub raczej konsekwentnego rozwinięcia, aby mogła służyć jako probierz praktycznej oceny, czy w konkretnym przypadku zachowano formę pisemną z datą pewną. Niejasna jest mianowicie treść pojęcia urzędowego poświadczenia daty, zwłaszcza poświadczenia uzyskanego w wykonaniu obowiązku zachowania szczególnej formy czynności prawnej, czyli poświadczenia daty oświadczenia woli.

²¹ Co do niemożliwości „konwalidacji” czynności prawnej nieważnej z powodu niezachowania formy zastrzeżonej *ad solemnitatem* przez późniejsze jej zadośćuczynienie por. Z. R a d w a Ń s k i, [w:] *System...*, s. 633. Nie ma przeszkód, by uznać, że zasada ta stosuje się także w przypadku czynności zasadniczo niesformalizowanej w odniesieniu do tych jej skutków, które uzależnione są od zachowania określonej formy, czyli w sytuacji zastrzeżenia formy *ad eventum*. W przypadku formy zastrzeżonej *ad probationem* spisanie oświadczenia woli *ex post* ma takie znaczenie, że powstały dokument można uznać za tzw. początek dowodu na piśmie (por. przypis 14, wyżej). Zmiana stosunków prawnych następuje natomiast już jako skutek oświadczenia woli złożonego nieformalnie. Czynność prawna zostaje dokonana, aczkolwiek bez zachowania formy.

3. Urzędowe poświadczenie daty oświadczenia woli

Urzędowe poświadczenie oznacza wiążące prawnie, w sposób określony przez właściwe przepisy, stwierdzenie danego faktu przez osobę działającą w wykonaniu udzielonej jej w tym przedmiocie kompetencji. Niekiedy twierdzi się, że urzędowych poświadczeń dokonywać winien jedynie notariusz jako osoba zaufania publicznego²². Teza ta jest uzasadniona jako pewna reguła interpretacyjna, ale nie jako bezwzględna zasada. Ustawodawca może powierzyć dokonywanie poświadczeń danego rodzaju także innym osobom, co niekiedy czyni²³. Należy natomiast podzielić pogląd o obowiązywaniu domniemania wyłącznej kompetencji notariusza do udzielenia urzędowego poświadczenia w braku odmiennej, wyraźnej decyzji ustawodawcy. Trafnie także przyjmuje się, że *de lege lata* urzędowe poświadczenie daty udzielone przez osoby inne niż notariusz jest jedynie wzmianką, o której mowa w art. 81 § 2 k.c.²⁴

W myśl art. 96 pr. o not., notariusz poświadcza: własnoręczność podpisu, zgodność odpisu, wyciągu lub kopii z okazanym dokumentem, pozostawanie osoby przy życiu lub w określonym miejscu oraz datę okazania dokumentu. Ostatni z wymienionych przypadków wydaje się dotyczyć problemu rozważanego w niniejszym opracowaniu.

Zgodnie z dyspozycją art. 99 § 1 pr. o not., notariusz „poświadcza na okazanym mu dokumencie datę”, i to datę jego okazania, a nie datę widniejącą na dokumencie jako data jego sporządzenia (*expressis verbis* art. 96 pkt 3 ustawy). Walor pewności zyskuje zatem poświadczona data okazania dokumentu, a nie data jego sporządzenia, czyli złożenia oświadczenia

²² Zdaniem St. Rudnickiego, poświadczenie musi być dokonane przez notariusza jako osobę zaufania publicznego, ponieważ ma charakter dokumentu urzędowego (w rozumieniu art. 244 k.p.c.); *op. cit.*, teza 1 do art. 81 k.c.

²³ Por. delegacja art. 101 pr. o not. i rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12.04.1991 r. w sprawie sporządzania niektórych poświadczeń przez organy samorządu terytorialnego oraz banki (Dz.U. Nr 33, poz. 148), a odnośnie do poświadczenia daty – § 52 ust. 2 nie obowiązującego już rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie projektów wynalazczych w związku z art. 44 ust. 2 ustawy o wynalazczości (obecnie zmieniony): „poświadczenie może być dokonane przez terenowy organ administracji państwowej, notariusza lub Urząd Patentowy”.

²⁴ Tak też St. Rudnicki, *op. cit.*, teza 1 do art. 81 k.c. Nie można natomiast zgodzić się z opinią komentatora, że wzmianka taka powoduje „takie skutki, jak poświadczenie przez notariusza”.

woli w formie pisemnej. W poświadczeniu notariusz wymienia imię, nazwisko i miejsce zamieszkania osoby, która dokument okazała (odpowiednio – osób, art. 99 § 2 ustawy). Ponadto, według dyspozycji art. 97 pr. o not., każde poświadczenie, w tym poświadczenie daty okazania dokumentu, winno zawierać datę jego sporządzenia. Należy rozróżnić następujące trzy daty: dokonania czynności prawnej (podpisania dokumentu ją obejmującego), okazania dokumentu notariuszowi oraz sporządzenia poświadczenia. Data sporządzenia poświadczenia jest tożsama z datą okazania dokumentu, która w ten sposób staje się pewna. Taka zależność niekoniecznie jednak zachodzi w relacji do daty dokonania czynności prawnej. Dokument może zostać okazany notariuszowi w pewien czas po jego podpisaniu (złożeniu oświadczenia woli na piśmie). Od poświadczenia daty okazania dokumentu, o którym mowa w art. 96 pkt 3 pr. o not., należy zatem odróżnić poświadczenie daty oświadczenia woli.

Zgodnie z prezentowanym w niniejszym opracowaniu poglądem (w ślad za myślą S. Grzybowskiego), forma czynności prawnej pisemna z datą pewną oznacza złożenie oświadczenia woli w dacie notarialnie poświadczonej. Zachowanie formy pisemnej z datą pewną wymaga zatem poświadczania przez notariusza daty złożenia oświadczenia woli na piśmie.

Problem, jaki tu powstaje, polega na tym, że prawo o notariacie nie przewiduje takiej czynności notarialnej, jak poświadczenie daty oświadczenia woli (czynności prawnej), a jedynie poświadczenie daty okazania dokumentu notariuszowi. Z drugiej strony art. 79 pkt 9 tejże ustawy stanowi, że notariusz sporządza także inne czynności wynikające z odrębnych przepisów. Można na tej podstawie zasadnie twierdzić, że katalog czynności notarialnych z art. 79 pr. o not. nie jest zamknięty. Nie jest jednak też w zupełności otwarty. Odpowiednią podstawę dla sporządzenia czynności notarialnej innej niż przewidziane w prawie o notariacie mogą tworzyć **odrębne przepisy**.

Należy zatem odpowiedzieć na pytanie, czy przepis art. 81 § 1 k.c. stanowi **odrębny przepis** w rozumieniu art. 79 pkt 9 pr. o not. Odpowiedź pozytywna wydaje się dostatecznie uzasadniona. Poświadczenie daty oświadczenia woli można uznać za czynność **wynikającą z odrębnych przepisów**, ponieważ art. 81 § 1 k.c. zakłada sporządzanie takich poświadczeń. Trzeba podkreślić, że art. 79 pkt 9 pr. o not. nie mówi o czynnościach notarialnych **przewidzianych** czy **regulowanych** w odrębnych przepisach,

co ograniczałoby jego zastosowanie do przypadków, w których w odrębnych przepisach *explicite* mowa byłaby o czynności notarialnej innej niż znane prawu o notariacie. Przeciwnie, art. 79 pkt 9 pr. o not. stanowi o czynnościach **wynikających** z innych przepisów – **wynikanie** zaś jest relacją obejmującą sytuację, w której **wniosek** o ustanowieniu przez prawo danej czynności notarialnej można **wyprowadzić z przesłanek** zawartych w owych **odrębnych przepisach**. A zatem dyskutowany przepis stosuje się także do przypadków, w których odrębne przepisy *implicite* zakładają sporządzanie przez notariuszy odrębnej kategorii czynności notarialnych o możliwej do ustalenia na ich podstawie treści. Wydaje się zatem dopuszczalne konstruowanie poświadczenia daty oświadczenia woli – czynności notarialnej nieznannej prawu o notariacie – z przesłanek wynikających łącznie z wymagań kodeksu cywilnego (co do treści tej czynności) oraz zasad prawa o notariacie (co do trybu jej dokonywania).

W świetle ogólnych zasad udzielania poświadczeń przez notariusza, możliwych do rekonstrukcji w drodze wykładni szczegółowych przepisów prawa o notariacie, notariusz winien zweryfikować poświadczane fakty przez ich naoczne stwierdzenie. Przykładowo, poświadczony podpis winien być złożony w obecności notariusza lub uznany za własnoręczny przez osobę, która stawiała się przed notariuszem (art. 88 pr. o not.), a której tożsamość notariusz ma obowiązek zweryfikować (art. 85 ustawy). Podobnie pozostawanie danej osoby przy życiu lub w określonym miejscu notariusz poświadczają po naocznym stwierdzeniu poświadczanych faktów (art. 100 ustawy).

Podstawowy problem trybu dokonania czynności notarialnej poświadczenia daty oświadczenia woli sprowadza się zatem do kwestii, w jaki sposób notariusz może naocznie zweryfikować fakt złożenia oświadczenia woli na piśmie w określonej dacie. Jest to, po pierwsze, możliwe wówczas, gdy uczestnicy czynności prawnej podpisują dokument w obecności notariusza (wariant art. 88 zdanie 1 pr. o not.), który poświadczają następnie podaną w dokumencie aktualną datę. Po drugie, dokument już podpisany może zostać notariuszowi okazany w dacie swego sporządzenia – jeszcze tego samego dnia – przez wszystkie osoby podpisane, stawające przed notariuszem w celu autoryzacji podpisów (wariant art. 88 zdanie 2 i 3 pr. o not. – okoliczność tę notariusz zaznacza w poświadczanym dokumen-

cie)²⁵. Również wówczas możliwa jest naoczna weryfikacja przez notariusza poświadczanej okoliczności – daty rzeczywistego złożenia oświadczenia woli na piśmie²⁶.

Odmienne sytuacja przedstawia się, jeżeli dokument okazano dla poświadczenia daty *ex post*, czyli po dacie jego sporządzenia (po dacie złożenia pisemnego oświadczenia woli). Za niewystarczające uznać należy zapewnienie wszystkich nawet osób, których oświadczenia woli zawiera

²⁵ W niniejszym opracowaniu przyjęto, że art. 88 pr. o not. znajduje zastosowanie do dokumentów okazywanych notariuszowi w celu sporządzenia poświadczenia daty okazania. W przepisie tym mowa jest o „poświadczonych dokumentach”. Należy wziąć pod uwagę, co następuje. Po pierwsze, przepis ten zawarty jest we wspólnych przepisach o trybie dokonywania czynności notarialnych, a zatem ma zastosowanie do wszelkich czynności notarialnych. Po drugie, prawo o notariacie nie zna instytucji takiej jak „poświadczenie dokumentu”, w wyniku którego mógłby powstać „poświadczony dokument”, zna natomiast instytucje poświadczenia podpisu na dokumencie i poświadczenia daty okazania dokumentu. Skoro oba te rodzaje poświadczeń mają za przedmiot dokument, można przypuszczać, że to do nich odnoszą się przepisy wspólne, posługując się terminem „poświadczony dokument”. Wymóg autentyfikacji podpisów wynikający z art. 88 pr. o not. ma zatem jednakże zastosowanie w przypadku poświadczenia własnoręczności podpisu (art. 96 pkt 1) ustawy), jak i poświadczenia daty okazania dokumentu (art. 99 pr. o not.). Pojęcia „sporządzony dokument” ze zdania trzeciego art. 88 pr. o not. nie należy rozumieć wąsko jako dokument sporządzony przez notariusza, ponieważ wówczas ta kategoria nie obejmowałaby np. dokumentów sporządzonych uprzednio prywatnie, a okazywanych *ex post* do poświadczenia podpisu (art. 88 zdanie 2 pr. o not.), tymczasem z budowy przepisu art. 88 pr. o not. należy raczej wnioskować, że „sporządzony dokument” jest pojęciem nadrzędnym w stosunku do pojęć aktu notarialnego i poświadczony dokumentu.

²⁶ Dla porządku można by wskazać jeszcze trzeci sposób, raczej teoretyczny. Strony czynności prawnej mogą podpisać dokument obejmujący ich oświadczenia woli, nie opatrząc go datą. Ponieważ określenie daty powstania skutków czynności (zmiany stosunków prawnych) stanowi element istotny czynności, nie zostaje ona definitywnie dokonana, ale sporządzony dokument może mieć pewne znaczenie prawne jako deklaracja zamiaru dokonania czynności. Deklaracja taka w przypadku umów może w niekiedy prowadzić do powstania odpowiedzialności na zasadzie *culpa in contrahendo*. Natomiast zamierzona przez strony czynność prawna dochodzi do skutku z chwilą opatrzenia podpisanego dokumentu datą, kiedy to zgodne oświadczenia woli stron stają się kompletne i można je uznać za złożone. Strony mogą pozostawić notariuszowi opatrzenie dokumentu datą jego okazania (art. 96 pkt 3 pr. o not.) wraz z jej jednoczesnym poświadczaniem. Poświadczenie to należy uznać za prawidłowe poświadczenie daty oświadczenia woli. Znajduje to wyraz w zgodności wskazanej w dokumencie daty czynności i daty sporządzenia poświadczenia (art. 97 pr. o not.). Jest to sytuacja analogiczna do podpisania przez strony dokumentu obejmującego ich oświadczenia woli w obecności notariusza poświadczającego datę okazania mu tego dokumentu.

dokument, o jego sporządzeniu w dacie w nim wskazanej, choćby poparte dodatkowymi niewątpliwymi dowodami. Niespełniona pozostaje w tym przypadku konieczna przesłanka każdego prawidłowo udzielonego poświadczenia, jakim jest **naoczne** stwierdzenie poświadczanego faktu przez notariusza.

Ponadto, ponieważ rozważania niniejsze nie dotyczą poświadczenia w ogólności, ale udzielonego w szczególnym celu – w związku z zastrzeżeniem formy szczególnej oświadczenia woli – ponownie podkreślić wypada, że nie jest możliwe dochowanie formy czynności prawnej *ex post*.

Jeżeli natomiast zająć stanowisko, zgodnie z którym art. 81 § 1 k.c. nie jest **odrębnym przepisem** w rozumieniu art. 79 pkt 9 pr. o not., trzeba konsekwentnie uznać, że taka czynność, jak poświadczenie daty oświadczenia woli, nie jest czynnością notarialną, a zatem z punktu widzenia praktyki notarialnej nigdy nie ma miejsca. Według tego poglądu, notariusz zawsze poświadcza na żądanie stron czynności tylko i wyłącznie datę, w której został mu dokument okazany.

Jedyne co pozostaje w takiej sytuacji, to próba odpowiedzi na pytanie, czy i kiedy poświadczeniu daty okazania dokumentu jako uznanej czynności notarialnej można przypisać **skutki poświadczenia daty oświadczenia woli**, tak aby dana czynność prawna uzyskała przepisaną jej prawem formę. Za uzasadnione uznać należy twierdzenie, że jest to możliwe tylko wówczas, gdy dokument zostaje okazany notariuszowi dla poświadczenia daty okazania (art. 99 pr. o not.) tego samego dnia, w którym został sporządzony. Wprawdzie notariusz także w tym przypadku poświadcza tylko datę okazania dokumentu przez strony, ale jest ona w sposób konieczny tożsama z datą powstania dokumentu, czyli złożenia objętego dokumentem oświadczenia woli, i w ten sposób poświadczenie daty okazania dokumentu jest równoważne poświadczeniu daty dokonania czynności prawnej. Zewnętrzny, utrwalony formalnie wyraz prawidłowego poświadczenia daty okazania dokumentu o **skutkach poświadczenia daty oświadczenia woli** stanowi zgodność obu dat widniejących na dokumencie: sporządzonego poświadczenia (art. 97 pr. o not. – tożsamej z datą okazania dokumentu notariuszowi) i wskazanej w dokumencie daty jego powstania (czyli daty złożenia oświadczenia woli na piśmie). Dokładnie tak samo rzecz będzie się przedstawiać w przypadku prawidłowego sporządzenia szczególnego poświadczenia daty oświadczenia woli, jeśli przyjąć pierwszą z wyróżnionych interpretacji art. 79 pkt 9 pr. o not.

Nie jest ambicją niniejszego opracowania rozstrzygnięcie zasygnalizowanego problemu wykładni art. 79 pkt 9 pr. o not. Ponadto, jak wynika z dokonanych *ad hoc* ustaleń, rozstrzygnięcie to nie ma decydującego znaczenia praktycznego. Niezależnie bowiem, czy uznać, że notariusz dokonuje szczególnej, wynikającej z odrębnego przepisu w rozumieniu art. 79 pkt 9 pr. o not., czynności notarialnej poświadczenia daty oświadczenia woli, czy też przyjąć stanowisko przeciwne, dochodzi się do wniosku, że dla dochowania rozważanej formy szczególnej oświadczenia woli konieczne i zarazem wystarczające jest okazanie dokumentu notariuszowi do poświadczenia daty w tej samej dacie, w której został sporządzony (w dacie złożenia oświadczenia woli na piśmie).

Z powyższych względów poświadczenie daty okazania dokumentu *ex post* (po dacie jego sporządzenia) nie może być uznane za poświadczenie w rozumieniu art. 81 § 1 k.c., a jedynie za wzmiankę, o której mowa w § 2 przywołanego przepisu. Skutki takiej wzmianki, jak starano się wykazać w niniejszym opracowaniu, nie obejmują powstania daty pewnej oświadczenia woli w rozumieniu art. 81 § 1 k.c., dlatego nie może być ona uznana za dopełnienie wymogu formy szczególnej oświadczenia woli.

4. Rozwiązania alternatywne

W opracowaniu takim jak niniejsze przedstawić wypada także możliwe alternatywne wyjaśnienia zawilości art. 81 k.c. Istota ewentualnego sporu sprowadza się do sposobu wykładni słowa „**także**” w art. 81 § 2 k.c. oraz wyrażenia „**uważa się za pewną**” w art. 81 § 3 k.c. Otóż można argumentować, że wynika z nich zrównanie przez ustawodawcę skutków prawnych wystąpienia zdarzeń objętych hipotezą art. 81 § 2 lub 3 k.c. z urzędowym poświadczeniem daty jako formą czynności prawnej. Inaczej mówiąc, mimo braku formy dana czynność uzyskalaby moc prawną (lub dodatkowe skutki, dla których zastrzeżono formę *ad eventum*) w wyniku zajścia tych zdarzeń, sanujących brak formy. Na wstępie analizy tej propozycji zaznaczyć należy, że pomija ona milczeniem zasadnicze różnice między datą pewną w rozumieniu art. 81 § 1 k.c. a datą pewną w rozumieniu art. 81 § 2 i 3 k.c., których istnienie starano się wykazać wyżej²⁷.

²⁷ Nawiasem mówiąc, zadziwia w przypadku tej interpretacji rozważanych przepisów beztroskie obniżenie rangi czynności notarialnych i zrównanie ich w skutkach prawnych z

Mechanizm art. 81 § 2 i 3 k.c. według krytykowanej propozycji można tłumaczyć na dwa sposoby. Po pierwsze, można uznać, że z chwilą zajścia zdarzeń wskazanych w tych przepisach czynność prawna nieważna staje się ważna, a ważna czynność nieformalna wywołuje skutki związane z zachowaniem formy *ad eventum*. Po drugie, można uważać, że w analizowanej sytuacji dana czynność prawna ma w istocie miejsce dopiero z chwilą wystąpienia wskazanych w ustawie zdarzeń. Pierwszy ze wskazanych wariantów wykazuje podobieństwo do szeroko dyskutowanej w literaturze koncepcji konwalidacji nieważnych czynności prawnych²⁸, z tym że byłyby to swoista konwalidacja *ex nunc* (wg art. 81 § 2 **od daty dokumentu urzędowego lub od daty wzmianki**, a wg art. 81 § 3 k.c. **od daty śmierci osoby podpisanej**). Drugi przywołuje na myśl równie kontrowersyjną koncepcję konwersji takich czynności²⁹. Chodzić by tu mogło o swoistą ustawową czasową konwersję, wskutek której czynność prawna określonej treści nieważna lub nie wywołująca skutków prawnych uzależnionych od formy *ad eventum* dokonana w określonej dacie zostałaby z mocy przepisu „przekształcona” w nową, odpowiednio ważną lub wywołującą skutki prawne związane z zachowaniem formy *ad eventum*, czynność o tej samej treści, ale dokonaną w innej, nowej dacie, „przejętej” od wydarzenia wywołującego konwersję.

Nie ma potrzeby szczegółowo analizować wyróżnionych wariantów krytykowanej propozycji. Wybór między tymi wyjaśnieniami rzekomego „przekształcenia” czynności na zasadzie art. 81 § 2 i 3 k.c. – szczególną konwersją z mocy ustawy lub swoistą konwalidacją *ex nunc* – nie ma znaczenia praktycznego, ponieważ są to właśnie tylko teoretyczne próby wyjaśnienia tego samego mechanizmu. Jak to celnie ujął S. Grzybowski (za którego radą postępuje tu autor niniejszych słów): „w tekście ustawy nie należy doszukiwać się bezpośrednio konstrukcji prawniczych”³⁰. Ponadto w obu wariantach krytykowana propozycja ma jednakowe wady.

wszelkimi czynnościami urzędowymi. Niedaleko stąd do przekształcenia wyjątku w regułę, kiedy to notarialne poświadczenia daty należałyby do rzadkości, co jest bardzo prawdopodobne wobec znacznej pojemności pojęć urzędowej wzmianki i stwierdzenia faktu w urzędowym dokumencie. Można wątpić, czy taka była istotnie intencja ustawodawcy.

²⁸ Zob. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, [w:] *System...*, s. 707-709.

²⁹ Tamże, s. 709-711.

³⁰ S. Grzybowski, *O rzekomej konwalidacji nieważnej czynności prawnej*, RPEiS 1974, z. 3, s. 48.

Po pierwsze, jako instytucje wyjątkowe, realizujące ważne społecznie interesy, konwalidacja i konwersja winny być zawsze wyraźnie unormowane w ustawie, zaś w przypadku art. 81 k.c., co jeszcze raz z ubolewaniem wypada podkreślić, trudno mówić o jakimkolwiek wyraźnym normowaniu. Po drugie, brak także przekonującego aksjologicznego uzasadnienia jakiego zwykle oczekuje się w przypadkach zastosowania tych konstrukcji. Po trzecie, nie można przy pomocy klasycznych koncepcji konwalidacji lub konwersji wyjaśnić automatycznego przydania niewadliwej czynności prawnej skutków związanych z zachowaniem formy *ad eventum*, zaś art. 81 k.c. nie czyni różnicy między czynnością nieważną a czynnością pozbawioną pewnych tylko skutków z powodu braku formy.

Podstawową wadą krytykowanej propozycji pozostaje wszakże sprzeczność z fundamentalną dla systemu prawa cywilnego zasadą autonomii woli. Jest oczywiste, że świadomość, że dana czynność uzyska moc prawną w dacie późniejszej niż uprzednio zamierzono, może spowodować utratę zainteresowania strony w doprowadzeniu czynności do skutku. Nie sposób przejść do porządku dziennego nad faktem, że czynnik czasu ma w obrocie cywilnoprawnym kapitalne znaczenie, zwłaszcza w stosunkach między podmiotami profesjonalnymi. Problem ten jest zupełnie jasny w przypadku, gdy czynność prawna uzyskuje datę pewną w rozumieniu art. 81 § 2 i 3 k.c., bez podjęcia jakiegokolwiek współdziałania przez strony. Tak będzie oczywiście w razie śmierci jednej z podpisanych na dokumencie osób (art. 81 § 3 k.c.), ale także w przypadkach objętych hipotezą § 2 dyskutowanego artykułu, z wyjątkiem, gdy strony zwracają się *ex post* (po dacie dokonania udokumentowanej czynności) do notariusza o poświadczenie daty okazania dokumentu.

Trzeba bowiem zwrócić uwagę, że nie ma praktycznych przeszkód, aby tylko jedna ze stron czynności spowodowała powstanie daty pewnej w rozumieniu art. 81 § 2 k.c., żeby w ten sposób jednostronnie wywołać, zgodnie z krytykowaną koncepcją, zmianę sytuacji prawnej nie tylko własnej, ale i drugiej strony, bez jej wiedzy i woli. Powstanie daty pewnej tego rodzaju jest w istocie okolicznością przypadkową i może mieć miejsce także wskutek działań osób trzecich, a nawet bez niczyjej intencji (tak wg art. 81 § 3 k.c.). Przyjęcie krytykowanej propozycji byłoby równoznaczne z akceptacją zależności zachowania formy czynności prawnej i powstania

określonych skutków prawnych z nią związanych od wystąpienia okoliczności przypadkowych, w ogóle niezależnych od woli stron czynności.

W odniesieniu do wariantu zastrzeżenia formy pod rygorem nieważności oznaczałoby to, przykładowo, uznanie za prawidłowość automatycznej sanacji nieważnego z braku formy ustanowienia zastawu na prawie przez śmierć zastawcy lub przez stwierdzenie ustanowienia zastawu w jakimkolwiek dokumencie urzędowym. Także w odniesieniu do niezachowania formy zastrzeżonej *ad eventum* jeszcze raz podkreślić wypada, że z przedmiotową formą jest tu związane powstanie określonych skutków materialnoprawnych – zmiana ukształtowanej przez czynność prawną sytuacji prawnej stron. W szczególności, jeżeli podstawą danego stosunku prawnego jest umowa, to jego zmiana może nastąpić jednostronnie wyłącznie w przypadkach przewidzianych wyraźnie w ustawie lub w samej umowie. Tymczasem krytykowane rozwiązanie dopuszcza w skrajnym przypadku możliwość powstania wskutek zajścia przypadkowej okoliczności nawet takich skutków czynności prawnej, które strony przy jej zawieraniu zgodnie ze swą wolą zgodnie i świadomie wyłączyły rezygnując z zachowania formy *ad eventum*. Tytułem przykładu, w razie śmierci wynajmującego prawo najemcy uzyskiwałoby w każdym przypadku skuteczność na zasadzie art. 678 § 2 k.c.

Podane przykłady wyraźnie obrazują problemy, które stwarza pogląd akceptujący mechanizm uzależniający zachowanie formy czynności prawnej od wystąpienia okoliczności przypadkowych, niezależnych od woli stron, zwłaszcza że z zachowaniem formy ustawa łączy powstanie określonych skutków prawnych dla stron czynności. Nie trzeba chyba dodatkowo rozwijać wątku zagrożenia pewności obrotu i słusznych interesów osób trzecich wobec przypadkowych i niekontrolowanych zmian stosunków prawnych.

Polemizując z argumentem o naruszeniu zasady autonomii woli, można twierdzić, że traci on na wadze w przypadku zgodnego współdziałania stron. Dotyczy to w szczególności wspomnianej już sytuacji, kiedy strony zwracają się o sporządzenie notarialnego poświadczenia daty *ex post* (po dacie dokonania czynności prawnej). Można by bronić tezy, że czynność prawna ma tu istotnie miejsce z mocy ustawy dopiero z chwilą sporządzenia tego poświadczenia, czyli z chwilą uzyskania właściwej formy. Wobec rozbieżności widniejących na dokumencie daty poświadczenia udzielonego

przez notariusza i daty czynności prawnej należałoby zgodnie z tym poglądem raczej utrzymać w mocy daną czynność niż uznać ją za nieważną, odpowiednio – raczej uznać ją za skuteczną niż bezskuteczną w zakresie uzależnionym od zachowania formy *ad eventum*. W praktyce opcja ta oznaczałaby pominięcie przez sąd wskazanej w dokumencie daty dokonania czynności prawnej (złożenia oświadczenia woli) i przyjęcie za tę datę daty sporządzonego *ex post* notarialnego poświadczenia daty okazania dokumentu, czyli operację prowadzącą do czasowej konwersji czynności.

Można by szeroko argumentować przeciwko takiemu rozwiązaniu, które wbrew pozorom zachowuje wszelkie wady krytykowanej propozycji. Wymagałoby to wszakże poruszenia skomplikowanego zagadnienia zasadności koncepcji konwersji w ogóle i jej podstaw w konkretnym, rozważanym przypadku. Przede wszystkim jednak nie wydaje się to konieczne, ponieważ wyróżnienie notarialnego poświadczenia *ex post* spośród pozostałych przypadków wskazanych w art. 81 § 2 i 3 k.c. nie znajduje podstaw w dyskutowanym przepisie. W świetle art. 81 § 2 k.c. takie poświadczenie pozostaje li tylko opatrzoną datą wzmianką uczynioną przez notariusza na dokumencie. Litera ustawy nie daje żadnych podstaw do różnicowania skutków prawnych wystąpienia poszczególnych zdarzeń wymienionych w art. 81 § 2 i 3 k.c. Argument ten jest sam przez się wystarczający dla odrzucenia ostatnio wyróżnionego wariantu krytykowanej propozycji.

Oczywiście może zdarzyć się, że strony czynności przedstawią notariuszowi dokument obejmujący czynność prawną w celu uzyskania poświadczenia daty, zgodnie pragnąc nadać czynności przepisaną jej formę dla jej ważności lub wywołania skutków prawnych objętych zastrzeżeniem formy *ad eventum*. Nie zmienia to jednak faktu, że czynność już dokonana pozostanie pozbawiona formy, której następczo uzyskać nie może. Autonomia woli musi tu ustąpić przed wartością pewności prawa, której ochronie służy forma szczególna.

Powstaje tu pewien problem na tle art. 80 § 3 pr. o not. Można mianowicie zapytać, czy notariusz nie powinien pouczyć strony o skutkach prawnych poświadczenia daty okazania dokumentu, a w szczególności o tym, że te skutki prawne w danym przypadku nie obejmują powstania formy szczególnej oświadczenia woli. Dostatecznie uzasadniona wydaje się odpowiedź twierdząca.

Przepis art. 80 § 3 pr. o not. nakłada na notariusza obowiązek udzielania stronom niezbędnych wyjaśnień „dotyczących dokonywanej czynności notarialnej”. Czynnością notarialną jest niewątpliwie w świetle art. 79 pkt 2 pr. o not. także poświadczenie daty okazania dokumentu. Przekonująco brzmi pogląd, że owe wyjaśnienia winny dotyczyć znaczenia sporządzanej czynności notarialnej, a przynajmniej jej skutków prawnych *in concreto* (zwłaszcza w kontekście art. 80 § 2 pr. o not.). Celem przywołanych przepisów art. 80 ustawy jest przecież ochrona interesów strony przez jej pouczenie o prawie dla zapobieżenia nieporozumieniom, które mogą prowadzić do sporów prawnych. W tym między innymi realizuje się przypisywana instytucji notariatu funkcja prewencji jurysdykcyjnej³¹. Służy ona nie tylko interesowi publicznemu, ale i prywatnemu, ponieważ niepotrzebne procesy i niepewność stosunków prawnych szkodzą obu wymienionym. Do pewnego stopnia przepis ten chroni też strony przed konsekwencjami nieświadomego naruszenia rygorystycznych i zarazem trudnych do zrozumienia dla niespecjalisty przepisów kodeksu cywilnego o formie czynności prawnej.

Konkludując powyższe krytyczne rozważania, warto zwrócić uwagę na pewien paradoks. Wybór pozornie prostszego, unikającego dodatkowych dystynkcji definicyjnych i rzekomo zgodnego z dosłownym brzmieniem ustawy, sposobu wykładni art. 81 k.c. wymaga przy rozważaniu problemów szczegółowych konsekwentnego sięgnięcia do skomplikowanych i kontrolerskich konstrukcji teoretycznych (konwalidacja, konwersja). Co więcej, próby jego uzgodnienia z podstawowymi zasadami prawa cywilnego (autonomia woli, bezpieczeństwo obrotu) ostatecznie niechybnie prowadzą do dalekiego odejścia od litery prawa.

5. Wnioski

Rozróżnienie instytucji daty pewnej *sensu stricto* (art. 81 § 1 k.c.) od przypadków daty pewnej w rozumieniu art. 81 § 2 i 3 k.c. stanowi warunek *sine qua non* prawidłowej definicji formy pisemnej z datą pewną jako szczególnej formy czynności prawnej (oświadczenia woli).

³¹ Zob. A. Oleśko, *Z cywilnoprawnej problematyki czynności notarialnych*, Rejent 1991, nr 1, s. 21-22 oraz szerzej tegoż Autora, *Staranność zawodowa notariusza w świetle art. 80 pr. o not.*, Rejent 1997, nr 9, s. 11 i nast.

Litera i cel art. 81 § 1 k.c. przekonująco uzasadniają tezę, że forma pisemna czynności prawnej z datą pewną oznacza tylko i wyłącznie formę pisemną z urzędowo poświadczoną datą oświadczenia woli, zastrzeżoną *ad solemnitatem* lub *ad eventum*. Co więcej, do zachowania przedmiotowej formy konieczne jest notarialne poświadczenie daty sporządzone w samej dacie złożenia oświadczenia woli.

W szczególności, jeżeli złożono oświadczenie woli na piśmie, a w późniejszej dacie notariusz urzędowo poświadczył datę okazania mu dokumentu obejmującego ww. oświadczenie woli, to w przypadku zastrzeżenia formy *ad eventum*, czynność prawna została zdziałana bez zachowania formy już z chwilą złożenia oświadczenia woli, a późniejsze poświadczenie ma tu tylko skutki wzmianki na zasadzie art. 81 § 2 k.c., czyli powstanie opisanego wyżej wzruszalnego domniemania co do czasu dokonania czynności. Z kolei w przypadku niedochowania formy zastrzeżonej *ad solemnitatem* czynność prawna jest od początku nieważna i nie można nadać jej wymaganej formy *ex post* (art. 73 § 2 zdanie 1 k.c.), zgodnie z ogólną zasadą *quod ab initio vitiosum est, non potest in tractu temporis convalescere*. Jeżeli strony uzyskały poświadczenie daty okazania dokumentu obejmującego taką czynność (poświadczenie *ex post*), powstaje data pewna w rozumieniu art. 81 § 2 i 3 k.c. Jest to data pewna specyficznego zdarzenia prawnego, za jakie może być uznana, zależnie od okoliczności, dokonana czynność (choć nieważna jako zamierzona przez strony określona czynność prawna)³². Ułatwienie dowodowe związane z wystąpieniem daty pewnej w rozumieniu art. 81 § 2 i 3 k.c., które to ułatwienie jest jej jedynym skutkiem, może być przydatne w sytuacji, gdy pewne skutki prawne mogą wiązać się z zajściem tego swoistego zdarzenia prawnego.

Za stanowiskiem zaprezentowanym w niniejszym opracowaniu przemawiają nie tylko literalna i funkcjonalna wykładnia art. 81 k.c., ale także zasadnicze wady możliwych rozwiązań alternatywnych, które to wady skróto- towo przedstawiono.

De lege lata, pomimo kłopotliwej konstrukcji diskutowanego przepisu, można zasadnie twierdzić, że dla zachowania wymaganej przez ustawę formy pisemnej z datą pewną wyłącznie konieczne i zarazem wystarczające

³² Stąd także o nieważnej czynności prawnej można powiedzieć, że „ma datę pewną” (art. 81 § 2 k.c. *in principio*).

jest notarialne poświadczenie daty okazania dokumentu, sporządzone w tym samym dniu, w którym spisano oświadczenia woli. Na dokumencie obejmującym czynność prawną w formie szczególnej pisemnej z datą pewną obie widniejące daty – sporządzenia dokumentu (złożenia oświadczenia woli na piśmie) i sporządzonego przez notariusza poświadczenia – są zgodne. Jeżeli tej zgodności brak, należy uznać, że zastrzeżonej formy nie dochowano.

Na zakończenie warto jeszcze zwrócić uwagę na pewien problem wiążący się z przedmiotowym zakresem zastosowania przepisu art. 81 § 1 k.c., który zgodnie ze swym dosłownym brzmieniem obejmuje tylko przypadki ustawowego zastrzeżenia formy. Czy zatem zachowanie umownie zastrzeżonej formy pisemnej z datą pewną skutkuje powstaniem daty pewnej na zasadzie art. 81 § 1 k.c.? Wobec wyraźnego rozróżnienia dokonanego przez ustawę pozytywna odpowiedź na postawione pytanie wymaga wykładni rozszerzającej przywołanego przepisu. Nie ma ku temu żadnych przeszkód natury zasadniczej, ponieważ mimo odmiennego źródła zastrzeżenia formy tryb poświadczenia pozostaje bez zmian, a zatem różnicowanie jego mocy prawnej nie jest uzasadnione.